

УДК 327.04

**ТҰРАҚТЫ ДАМУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
МАЗМҰНЫ**

Аюухан Жадра

jadra_99@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар мамандығының 1 курс
магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Альпеисов А.К.

Тұрақты даму проблемасы соңғы екі онжылдықтағы ең көп талқыланған мәселелердің бірі болып табылады. Ол жалпы алғанда гендерлік теңдік, кедейшілікті жою, аштықты жою, тұрақты экономикалық өсу, қоршаған ортаны сақтау, сапалы білім беру және жалпы адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту сияқты маңызды салаларға әсер етеді. Бұл мәселелердің барлығы өзекті және әлемнің барлық елдерін толғандырады және оларды шешу тек жаһандық серіктестікте, оның ішінде барлық елдердің тұрақты даму мақсаттарына жету стратегиясын әзірлеуде ғана мүмкін болады.

Тұрақты даму проблемасы қазіргі әлемдегі ең маңызды және өзекті мәселелердің бірі ретінде әртүрлі ғалымдар мен зерттеушілердің (Донелла Медоус, Деннис Медоус Йорген Рандерс және Уильям Беренс III «Өсудің шектері» және т.б.) еңбектерінде қарастырылды.

Сондай-ақ, бұл мәселе жаһандық сипатқа ие және ол бірқатар халықаралық есептер мен шарттарда («Біздің ортақ болашағымыз», «БҰҰ мыңжылдық декларациясы», «Біздің әлемді трансформациялау: 2030 жылға дейінгі тұрақты дамудың күн тәртібі») қарастырылған. Жоғарыда аталған ғалымдардың, зерттеушілердің еңбектері, халықаралық баяндамалар мен шарттар тұрақты даму мәселесін, оның өзектілігін және жаһандық маңызын зерттеуге зор үлес қосты.

«Тұрақты даму» терминін алғаш рет 1987 жылы Қоршаған орта және даму жөніндегі халықаралық комиссия (Commission Bruntland) енгізді. «Біздің ортақ болашағымыз» баяндамасында тұрақты даму «болашақ ұрпақтың өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігіне нұқсан келтірмей, қазіргі ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыратын» даму ретінде анықталған [1].

Тұрақты дамудың басты мақсаты – адамның қажеттіліктері мен ұмтылыстарын қанағаттандыру, болашақ ұрпақтың мүдделеріне нұқсан келтірмей, қазіргі ұрпақтың дамуын қамтамасыз ету.

Осы мақалаға сәйкес, тұрақты даму тұжырымдамасы бірқатар қағидаттарға негізделген. Біріншіден, адамзат болашақ ұрпақты олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігінен айырмай, қазіргі ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыратындай дамуды тұрақты және ұзақ мерзімді ете алады. Екіншіден, табиғи ресурстарды пайдалану саласында белгілі бір шектеулер қарастырылған, бірақ олар салыстырмалы және өнер мен әлеуметтік ұйымның жай-күйімен байланысты. Үшіншіден, барлық адамдардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру және әркімге жақсы өмірге деген үмітін жүзеге асыруға мүмкіндік беру керек. Төртіншіден, тұрақты даму үшін адамдар өздерінің өмір салтын планетаның экологиялық мүмкіндіктерімен үйлестіруі керек. Бесіншіден, халық санының өсу қарқыны мен мөлшері экожүйенің өзгермелі өндірістік потенциалына сәйкес болған жағдайда ғана тұрақты және ұзақ мерзімді даму мүмкін болады [1].

Тұрақты даму концепциясының пайда болуы 70-ші жылдардағы қарқынды әлеуметтік және экологиялық өркендеумен байланысты. 20 ғасыр Салыстырмалы өркендеу мен экономикалық өсу дәуірінде, сондай-ақ ғылыми-техникалық саладағы бірқатар елеулі жетістіктер кезеңінде ғалымдар мен зерттеушілер адамзат үшін дамудың белгілі бір шекті шегінің басталу мәселесіне тап болды.

Табиғи ресурстардың шектеулілігі, қоршаған ортаның ластануы және т.б. сияқты экологиялық мәселелер туындады. Кейіннен ғалымдар дамудың сыртқы шекаралары белгілі энергия көздері мен әртүрлі жер қойнауының ресурстарына қарағанда биосфераның әлеуетіне байланысты көбірек дәрежеде анықталады деген қорытындыға келді.

Экологиялық дағдарыстың нақты қаупі осы мәселеге арналған бірқатар ғылыми еңбектердің жазылуына себеп болды. Солардың ішіндегі ең маңыздысы 1972 жылы шыққан «Өсудің шегі» кітабы болды. Донелл Н.Медоус, Деннис Л.Медоус, Йерген Рендерс және Уильям В.Беренс III авторлары болған бұл кітап Рим клубының тапсырысы бойынша жасалған және халықтың жылдам өсу салдарын және оның ресурстармен өзара әрекеттесуін модельдеуге әрекеттенген. Модельдеу мақсаты шектеулі табиғи ресурстар және олардың біртіндеп сарқылуы жағдайында адамзат өркениетінің демографиялық және экономикалық өсу шекарасын белгілеу болды. Тағы бір маңызды мақсат әлемдік жүйе үшін мінез-құлықтың ең типтік сценарийлерін есептеу болды, сондай-ақ олардың арасынан ең оңтайлысын (немесе тұрақтысын) табу.

Тұрақты даму проблемасын халықаралық деңгейде көптеген талқылаулар белгілі бір шараларға көшу қажеттілігін түсінуге әкелді. 2000 жылы сегіз тараудан тұратын БҰҰ-ның

Мыңжылдық Декларациясына қол қойылды. Осы сегіз тараудың негізінде дамудың сегіз халықаралық мақсаты – Мыңжылдық даму мақсаттары (МДМ) қалыптастырылды. Бұл бағдарлама 2015 жылға дейін әлемнің барлық елдері мен жетекші ұйымдарымен қабылданды, оның мақсаты кедейлікті азайту, абсолютті аштықты жою, балалар өлімін азайту, сондай-ақ АИТВ/ЖИТС және басқа да аурулармен күресу болды [2].

Айта кету керек, «МДМ бір миллиардтан астам адамды төтенше кедейшіліктен шығаруға, аштықпен күресу үшін белсенді шаралар қабылдауға, бұрынғыдан да көп қыздардың мектепке баруына және планетамызды қорғауға көмектесті». Бағдарламаны жүзеге асыру жолындағы практикалық қадамдар қоғамдық пікірді қозғап, жаһандық әріптестіктің маңыздылығын көрсетті. Ең маңызды жетістіктерге мыналар жатады: өте кедейлікте өмір сүретін адамдар санын екі есе азайту, жастар арасындағы сауаттылардың үлесін 83%-дан 91%-ға дейін арттыру, дамушы елдерде бастауыш және орта білім берудегі гендерлік теңсіздікті жоюға қол жеткізу, бес жасқа дейінгі балалар арасындағы өлім деңгейін төмендету және т.б. Дегенмен, осы жетістіктерге қарамастан гендерлік теңсіздік әлі де бар, ең бай үй шаруашылықтары мен ең кедейлер арасында алшақтық бар, миллиондаған адамдар әлі де кедейлікте өмір сүреді [3].

2012 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының «Рио+20» деп аталатын тұрақты даму жөніндегі конференциясы өтті. Бұл конференцияда «жасыл» экономика, кедейшілікті жою сынды мәселелер талқыланды. Негізгі нәтиже «Біз қалайтын болашақ» атты құжат болды. Бұл құжат адамзаттың 21 ғасырдағы болашағын айқындап берді. Тұрақты даму тұжырымдамасына негізделген, оның негізі «жасыл» экономика болуы тиіс [3]. Кейбір мәселелер бойынша ілгерілеушілік айқын – ЖІӨ-ді әлеуметтік және экологиялық құрамдас бөлікпен толықтыратын тұрақты дамудың жаңа көрсеткіштері әзірленді. Елдердің қоғамдық ұйымдары мен университеттері, бизнесі мен үкіметтері тұрақты дамуға қол жеткізу және «жасыл» экономика саласында 690-нан астам жаңа жобалар мен мақсаттарды ұсынды. Дегенмен, «Біз қалайтын болашақ» құжатын көбі тиімсіз және әлсіз деп санайды.

2015 жылдың 25 қыркүйегі тұрақты даму мақсаттарына қатысты келесі құжатты қабылдады – «Біздің әлемді өзгерту: 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған тұрақты дамудың күн тәртібі». Құжат экологиялық, әлеуметтік және экономикалық мәселелерді шешуге бірдей ықпал ететін тұрақты даму саласындағы 17 жаһандық мақсатты қамтиды.

2030 күн тәртібі әмбебаптық, өзара байланыстылық және бөлінбеушілік, көп жақты серіктестік және инклюзивтілік сияқты бірқатар қағидаттарға негізделген. Құжат сонымен қатар негізгі бес құрамдас бөлікті қамтиды: өркендеу, адамдар, планета, бейбітшілік және серіктестік. Осылайша, 2030 күн тәртібін қабылдау тұрақты даму тұжырымдамасын тағы екі бірдей маңызды құрамдас бөліктермен толықтыруға ықпал етті: бейбітшілік пен серіктестік. Осы бес элементтің өзара байланысы жер бетіндегі барлық адамдардың гүлденуі мен өмірінің жақсаруын қамтамасыз ете алады [4].

Жаңа 17 мақсат бөлінбейтін және күрделі болып келеді. Олар Мыңжылдықтың Даму Мақсаттарына (МДМ) негізделген және байлар мен кедейлер үшін барлық елдерді әрекетке шақыру түрі болып табылады. Осы Күн тәртібін қабылдау жөніндегі БҰҰ Саммиті барысында әлем көшбасшылары елдердің ішінде де, арасындағы да теңсіздікпен күресуге, аштық пен кедейлікті жоюға, планета мен оның табиғи ресурстарын сенімді сақтауды қамтамасыз етуге күш салуға бел байлайтындарын мәлімдеді. Сондай-ақ мемлекет басшылары бұл шараларды халықты әлеуметтік қорғау және жұмыспен қамту, білім беру, денсаулық сақтау салаларындағы бірқатар мәселелерді шешумен қатар жүзеге асыру қажет екенін де мойындады.

ТДМ (тұрақты даму мақсаттары) - бұл әр ел өз стратегиясын дербес әзірлейтін, оған жету үшін өзіндік эталон. Мәселенің қаржылық жағы Аддис-Абеба әрекетінің күн тәртібіндегі дамуды қаржыландыру жөніндегі үшінші конференцияда қаралды. Бұл құжатта

ТДМ-ға елдердің ішкі ресурстарын жұмылдыру, салық жүйесін жетілдіру, ТДМ-ға жеке сектордан инвестиция тарту қажеттігі туралы айтылады. Дегенмен, бұл қаржылық стратегияны жетілмеген деп атауға болады, өйткені көптеген аймақтарда салық жинаудың төмендеуі байқалады. Мысалы, Сахараның оңтүстігіндегі Африкада салық жинау 2006 жылғы 14,9%бен салыстырғанда 11,7%-ға дейін төмендеді [5].

Тағы бір маңызды құжатты - климаттық қауіпмен күресудің бірқатар басымдықтарын анықтаған Париж климаттық келісімін (2015) атап өткен жөн. Бұл келісімнің мақсаты температураның көтерілуін 1,5°C-қа дейін шектеу және жаһандық орташа температураның көтерілуін 2°C-ден төмен ұстау болып табылады. Париж климаттық келісімі тұрақты дамумен тікелей байланысты, өйткені ол осы тұжырымдаманың экологиялық жағына әсер етеді [1]. Бұл жоспарды 195 мемлекет мақұлдады және тарихи оқиға болды, өйткені келісім алғаш рет жаһандық жылыну қарқынын төмендету мақсатында барлық елдердің күш-жігерін біріктірді. Көптеген елдер қазірдің өзінде тұрақты дамуға қол жеткізу үшін стратегияларды жүзеге асыруға кірісті. Бас хатшының 2018 жылғы Тұрақты даму мақсаттарына жету барысы туралы соңғы баяндамасында бірқатар соңғы деректер келтірілген: 2000-2005 жылдармен салыстырғанда босану кезінде медициналық көмек көрсету жақсарды, нәресте өлімі көрсеткіші 2018 жылмен салыстырғанда 47%-ға төмендеді. 2000 жылы жаңа туған нәрестелер өлімі 2000 жылмен салыстырғанда 39%-ға төмендеді, АИТВ-инфекциясы, туберкулез, тропикалық аурулардың саны азайды; электр қуатын пайдалану мүмкіндігі бар адамдар саны артты; алайда, бірқатар проблемалар әлі де бар және белгілі бір шараларды қабылдауды талап етеді: аштық проблемасы қайтадан шиеленісуде, суицидтер саны әлі де сақталуда, безгек ауруының саны әлі де жоғары, гендерлік теңсіздік әйелдердің дамуына кедергі келтіреді; дүние жүзіндегі көптеген адамдар жұмыссыздық бойынша жәрдемақы алмайды және әлеуметтік қорғауды талап етеді; 69% - ға дейін әлемдік теңіз балық қорының үлесі азайды, топырақ құнарлылығы төмендеудің тұрақты үрдісіне ие; құдық қорғау институттарының әлемнің 41 елінде халықаралық стандарттарға сәйкес келмеуі байқалады. Сондай-ақ дамуға қаражат бөлудің жеткіліксіздігін атап өткен жөн. Тек бес ел ғана даму мақсатындағы ресми көмек үшін жалпы ұлттық кірістің кемінде 0,7% - ын бөледі. Жалпы алғанда, ресми көмек көлемі өте төмен болып қалуда-жалпы ұлттық табыстың шамамен 0,31%. Жалпы, елдер бойынша ресми көмек көлемі 2016 жылмен салыстырғанда 2017 жылы 0,6% - ға азайды.

Осылайша, Тұрақты даму мақсаттары бойынша ілгерілеу біркелкі емес. Дегенмен, бұл бағдарламаны іске асыру әлі аяқталған жоқ, МДМ бағдарламасының нәтижелерін ескере отырып, бірқатар жаһандық мәселелерді шешуге деген көзқарасқа үміттенуге болады. Тұрақты даму концепциясы адамзаттың бірқатар жаһандық сын-қатерлермен бетпе-бет келуінен және болашаққа нұқсан келтірмей қазіргі ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру стратегиясын әзірлеу қажеттілігінен туындады. Ол адамзат өркениетінің дамуымен және тұрақты даму жолындағы жаңа кедергілердің пайда болуымен дамыды және толықтырылды. Соңғы онжылдықтарда тұрақты дамуға қол жеткізу үшін әртүрлі шаралар қабылданды: халықаралық конференциялар, баяндамалар, жобалар. 2000 жылдардан бастап сәтсіз болған нақты практикалық қадамдар жасала бастады. Дегенмен, Тұрақты даму мақсаттары утопиялық болып табылады, өйткені оларға бүкіл әлемде бірдей қол жеткізу мүмкін емес. Дегенмен, ТДМ миллиондаған адамдардың өмір сүру сапасын жақсартады. Осылайша, ТДМ өзекті жаһандық мәселелерді шешудің өзіндік эталоны бола отырып, бірқатар салаларда прогреске қол жеткізуге және тұтастай алғанда әлемді жақсартуға ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. В.А. Черданцев, Б.В. Робинсон. Современные концепции устойчивого развития. // Вестник НГУЭУ. - 2009 ж. - №2. – 14-24 б.
2. The Limits To Growth. A Report For The Club Of Rome's Project On the Predicament Of Mankind / Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III // Universe Books, New York, 1972 – 205 б.
3. «Цели развития тысячелетия: доклад за 2015 г.» URL: <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/mdgreport2015.pdf>
4. Х.Н. Гизатуллин, В.А. Троицкий. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма. // Общественные науки и современность. – 1998 г. - №5. – 125-130 б.
5. «Аддис-Абебская программа действий третьей Международной конференции по финансированию развития (Аддис-Абебская программа действий)». URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares69d313_ru.pdf